

Salvador Sala i Carrasco

Doctor en Educació per la Universitat Autònoma de Barcelona i responsable de Programa de la divisió de política educativa del Consell d'Europa

Resum

Europa viu en un context de crisi de la democràcia quasi permanent, en què Andorra mostra també alguns signes de crisi democràtica. La formació d'una ciutadania competent capaç d'implicar-se i de participar en una societat democràtica roman un problema per resoldre. Aquesta recerca pretén explorar les representacions del professorat de ciències socials de l'Escola Andorrana sobre l'ensenyament i l'aprenentatge de competències de ciutadania democràtica per inferir les perspectives docents i les seves pràctiques. La metodologia que s'ha utilitzat és la teoria fonamentada per construir un relat a partir de les dades recollides, principalment, a partir d'entrevistes en profunditat. Els resultats són presentats en cinc temes: les representacions del professorat de l'educació per a la ciutadania democràtica, ensenyar a respectar l'altre, ensenyar a problematitzar qüestions polítiques i socials, desenvolupar un pensament crític i independent, i la praxi d'una ciutadania democràtica.

Abstract

Europe is under an almost permanent crisis of democracy, where Andorra also shows signs of democratic crisis. This research explores the representations of social science teachers of the Andorran School on teaching and learning democratic citizenship competences in order to infer their teaching perspectives and practices. The research is a grounded theory study that aims to build a narrative based on the collected data, using in-depth interviews. The results are presented in five themes: teachers' representations of education for democratic citizenship, teaching to respect the other, teaching to interrogate political and social issues, developing critical and independent thinking, and the praxis of a democratic citizenship.

Salvador Sala i Carrasco

L'ensenyament i l'aprenentatge de competències de ciutadania democràtica a la segona ensenyança de l'Escola Andorrana¹

1- Aquest article és una síntesi de la tesi doctoral del programa de doctorat en educació, dirigida pel Dr. Antoni Santisteban, del Departament de Didàctica de la Llengua i la Literatura i de les Ciències Socials de la Universitat Autònoma de Barcelona.

Introducció

L'educació per a la ciutadania democràtica és la resposta educativa per afrontar i resoldre la crisi de la democràcia que vivim des de fa temps. Aquesta crisi rau en la preocupació i la incapacitat dels països europeus de solucionar els problemes de xenofòbia, racisme, homofòbia, odi, violència masclista, apatia dels joves per la participació en l'exercici del vot, desconfiança envers els polítics i les institucions públiques, populisme i augment de moviments i partits d'extrema dreta, entre altres problemes (Council of Europe, 2017). Aquests problemes han conduït a un procés de desconsolidació de la democràcia en el món (Foa i Mounk, 2019).

Andorra mostra també signes d'alguns d'aquests problemes de crisi democràtica. Segons dades d'estudis elaborats pel Centre de Recerca Sociològica d'Andorra Recerca + Innovació, existeix un elevat percentatge d'abstenció en el vot de la població més jove, menor de 35 anys (un 60% no vota).² El 75% de la població té poca confiança o gens envers els partits polítics, un 50% té poca confiança o gens en el Govern i un 55% expressa tenir poc o gens interès per la política, però tot i això un 96% valora tenir un sistema polític democràtic.³ Quant a les llibertats, la llibertat de premsa és un indicador que testimonia la salut democràtica d'un estat. En aquest sentit, segons l'índex sobre la llibertat de premsa emès per l'ONG Reporters sense Fronteres,⁴ Andorra ocupa el lloc 53 (l'any 2021 ocupava el lloc 39). Aquest informe denuncia que la pluralitat de la informació es troba amenaçada per la mida del mercat i la ingerència dels poders polític i econòmic.

El 2010 el sistema educatiu andorrà va iniciar la primera reforma educativa en profunditat per introduir l'enfocament per competències i un ensenyament més globalitzat, i per orientar l'educació a aprendre competències per resoldre problemes de la vida. El 2013 Andorra va assumir la presidència del Consell d'Europa, durant la qual va promoure el projecte Competències per una cultura democràtica i del diàleg intercultural (2013-2018). El Departament d'Educació del Consell d'Europa va constituir llavors un grup d'experts⁵ que va rebre l'encàrrec de produir el Marc de referència de les competències per a una cultura democràtica⁶ (Council of Europe, 2018).

L'Escola Andorrana va participar activament en la prova pilot per avaluar i validar les competències per a una cultura

2- Dades extretes de l'estudi del Centre de Recerca Sociològica d'Andorra Recerca + Innovació *Anàlisi de l'abstenció a Andorra: Eleccions del 2019*, pàg. 10. https://www.iea.ad/images/cres/noticies/2020/Estudi_abstencio_2020.pdf

3- Dades extretes de l'estudi del Centre de Recerca Sociològica d'Andorra Recerca + Innovació *Enquesta mundial de valors de 2018*, pàgines 51, 113 i 127. https://www.iea.ad/images/cres/noticies/2019/Informe_valors_2018.pdf

4- <https://rsf.org/fr/classement>

5- Aquest grup d'experts estava format per: Martyn Barret (investigador principal), Luisa de Bivar Black, Michael Byram, Jaroslav Faltýn, Lars Gudmundson, Hilligje van't Land, Claudia Lenz, Pascale Mompoin-Gaillard, Milica Popović, Călin Rus, Salvador Sala, Natalia Voskresenskaya i Pavel Zgaga.

6- Per a més informació: <https://www.coe.int/en/web/reference-framework-of-competences-for-democratic-culture/home>

democràtica i els seus descriptors, els anys 2016-2017. Una delegació del Consell d'Europa va visitar l'Escola el 2019. Durant aquesta visita el director d'Educació del Consell d'Europa, Sr. Sjur Bergan, va declarar que l'Escola Andorrana era un exemple de bones pràctiques en l'ensenyament i l'aprenentatge de les competències per a una cultura democràtica.⁷ Però quines són les causes i les condicions que fan que l'Escola Andorrana pugui ser considerada com un bon exemple de l'ensenyament de les competències de ciutadania democràtica?

La necessitat d'una ciutadania democràtica competent

Després de tot un segle de desenvolupament d'un ensenyament de ciències socials i d'educació per a la ciutadania, o d'educació cívica, la preparació dels alumnes i les alumnes ciutadans a l'escola en un estat democràtic continua sent una qüestió que no està resolta i que continua plantejant-se com un problema escolar, polític i social.

L'ensenyament i l'aprenentatge de la ciutadania democràtica presenta dimensions múltiples: política, social, ètica, moral, estètica, humana, psicològica, històrica, geogràfica, experiencial i autobiogràfica, entre d'altres, que es nodreixen a partir d'experiències reals de democràcia viscudes per l'alumnat. Tanmateix, Ross i Vinson (2014) afirmen que l'escola no és precisament un lloc idoni on es poden tenir aquest tipus d'experiències.

Torney-Purta, Richardson i Barber (2005) comproven que, tot i els esforços reformadors de l'educació, el model de transmissió directa centrat en el coneixement continua sent el model didàctic preponderant en els docents novells, en contraposició amb l'èmfasi en el model centrat en la construcció del coneixement per part de l'alumnat, que acostuma a utilitzar el professorat més expert. Santisteban (2019), amb els membres de GREDICS, afirma que l'alumnat recorre a les seves pròpies experiències i representacions, i mostra una reflexió moral molt simple, sense sentir-se afectat. La recerca sobre el pensament del professorat s'orienta a esbrinar les seves creences sobre quines són les finalitats que creuen que ha de tenir l'educació per a la ciutadania democràtica ("ECD", a partir d'ara) (Reichert i Torney-Purta, 2019), quina metodologia utilitzen i a quins sabers i competències atorguen més importància en el seu

7- <https://www.coe.int/fr/web/education/-/council-of-europe-delegation-visited-andorra-to-learn-about>

ensenyament, o la relació de les seves ideologies (Knowles i Castro, 2019). Les recerques sobre què pensa el professorat i quines representacions té sobre l'ensenyament de competències de ciutadania democràtica poden ajudar a comprendre i a inferir les actuacions educatives que duen a terme a l'aula.

En aquesta línia de recerca se situa la tesi doctoral, que pretén respondre a les preguntes de recerca següents: quines són les representacions del professorat de ciències socials sobre l'ensenyament de competències de ciutadania democràtica a la segona ensenyança de l'Escola Andorrana?; quines reflexions i interrogacions expressa el professorat de ciències socials sobre l'ensenyament i l'aprenentatge de competències de ciutadania democràtica?; quins són els problemes i les contradiccions que es troba el professorat de ciències socials quan ensenya competències de ciutadania a la segona ensenyança de l'Escola Andorrana?

La tesi doctoral pretén indagar sobre les formes de reflexió i de qüestionament del professorat sobre l'educació per a la ciutadania democràtica i, concretament, l'ensenyament i l'aprenentatge de competències de ciutadania democràtica a l'Escola Andorrana. Aquestes formes de reflexió i de qüestionament constitueixen unes perspectives docents, és a dir, constitueixen una dinàmica entre els discursos i les actuacions que du a terme el professorat.

Unes orientacions d'educació per a la ciutadania disputades

L'ensenyament de sabers i de competències d'educació per a la ciutadania democràtica presenta unes orientacions i unes lògiques curriculars que mostren el caràcter indeterminat i disputat, és a dir, no consensuat, propi d'aquest tipus d'educació.⁸ L'educació per a la ciutadania democràtica persegueix unes intencions i unes finalitats que, tot i ser presentades de manera conjugada, no deixen de presentar aspectes contraposats, fins i tot contradictoris. Per una banda, existeix una posició tradicional que se centra en l'estudi del coneixement, fonamentalment teòric, sobre la democràcia com a sistema polític i el funcionament de les institucions públiques. Aquesta finalitat persegueix principalment cultivar un sentiment patriòtic nacional (Westheimer, 2006), que en aquests darrers anys s'acompanya per un nacionalisme

8- No existeix un consens generalitzat al voltant dels tres conceptes d'educació per a la ciutadania democràtica: *educació, ciutadania i democràcia*.

populista d'extrema dreta (Westheimer, 2019). Per una altra banda, hi ha una segona posició, més progressista, d'aprenentatge de la ciutadania que s'orienta a l'anàlisi i la discussió de problemes polítics i socials (Hess i McAvoy, 2015), sovint controvertits, per desenvolupar un pensament crític i complex, i un judici autònom.

A Europa, l'aprenentatge de la ciutadania ha estat tradicionalment vinculat a una formació integral, o *bildung*, és a dir, a una formació de l'individu orientada a formar les pròpies capacitats racionals per a emancipar-se, de manera autònoma i continuada. Les intencions i les orientacions que es poden atorgar a l'ECD es marquen a partir del tipus de ciutadania que es pretén educar. Westheimer i Kahne (2004) van proposar una tipologia de ciutadania declinada en tres tipus: a) una ciutadania personalment responsable, en la qual la persona participa en la seva comunitat i posa l'accent a obeir les lleis i les normes; b) una ciutadania participativa, en la qual la persona coneix el funcionament de les institucions i participa en la millora de la vida i de la societat; c) i finalment, una ciutadania orientada cap a la justícia, que valora críticament la política, l'economia i la societat pel desenvolupament de la justícia social. Ara bé, aquestes tipologies no són excloents i els elements de cada tipologia poden observar-se en els models d'ECD existents.

Un desenvolupament democràtic i dialògic del currículum d'educació per a la ciutadania democràtica

L'educació per a la ciutadania democràtica adopta diverses formes a l'escola. Per Dürr (2005), la democràcia a l'escola és, a la vegada, una forma de vida, una forma de societat i una forma de govern. Així, la ciutadania democràtica s'aprèn a partir de:

- a- L'exercici com a ciutadà gràcies a un aprenentatge basat en experiències democràtiques vivencials (Dewey, 1916/2002; Biesta, 2011).
- b- Una convivència pacífica i harmònica, i d'una cooperació per aprendre per a la consecució d'un projecte en comú o d'una activitat en grup.
- c- L'aprenentatge del govern de la vida i dels afers comuns, prenent la pròpia veu i participant activament en l'organització d'activitats i projectes, i del govern de l'escola.
- d- L'aprenentatge del govern d'un mateix, entès com un

autogovern, un examen d'un mateix i una preocupació per un mateix, no només per conèixer-se sinó també per transformar-se.

Amb un enfocament per competències, l'ensenyament i l'aprenentatge són concebuts des d'una perspectiva accional, en els quals el professorat i l'alumnat són ambdós subjectes que aprenen, que encarnen, enactuen i experiencien un currículum competencial de ciutadania democràtica centrat a resoldre, conjuntament, problemes de la vida i del món. En aquest tipus d'enfocament educatiu, no existeixen solucions preestablertes, com afirma Doll (1993), només alternatives possibles i creatives a problemes polítics i socials, que majoritàriament són constitutives de controvèrsia (Evans i Saxe, 1996; Hess, 2009; Pagès i Santisteban, 2007 i 2009).

Aprendre competències significa aprendre a saber actuar en situació (Jonnaert i altres, 2006). En educació per a la ciutadania, aprendre competències correspon a un aprenentatge d'aquelles qualitats de la persona que la preparen per poder actuar col·lectivament per a la justícia social (Hoskins i Deakin Crick, 2008). Existeixen diversos esquemes de competències d'educació per a la ciutadania democràtica. El Consell d'Europa proposa un marc de referència de competències per a una cultura democràtica, que es basa en el supòsit que la democràcia no només correspon al conjunt d'institucions i de processos democràtics, sinó que és necessari que els ciutadans disposin d'unes competències i les practiquin perquè la democràcia funcioni realment.

Gràfic 1. Model de competències per a una cultura democràtica del Consell d'Europa⁹

<p>VALORS</p> <ul style="list-style-type: none"> - Valorar la dignitat humana i els drets humans - Valorar la diversitat cultural - Valorar la democràcia, la justícia, l'equitat, la igualtat i l'estat de dret 	<p style="text-align: right;">ACTITUDS</p> <ul style="list-style-type: none"> - Obertura a la diversitat cultural i a altres creences, visions del món i pràctiques - Respecte - Consciència cívica - Responsabilitat - Autoeficàcia - Tolerància envers l'ambigüitat
<p>COMPETÈNCIES PER A UNA CULTURA DEMOCRÀTICA</p>	
<p>HABILITATS</p> <ul style="list-style-type: none"> - Habilitats d'aprenentatge autònom - Habilitats analítiques i de pensament crític - Habilitats d'escolta i observació - Empatia - Flexibilitat i adaptabilitat - Habilitats lingüística, comunicativa i plurilingüe - Habilitats de cooperació - Habilitats de resolució de conflictes 	<p>CONEIXEMENT I COMPRESIÓ CRÍTICA</p> <ul style="list-style-type: none"> - Coneixement i comprensió crítica d'un mateix - Coneixement i comprensió crítica del llenguatge i la comunicació - Coneixement i comprensió crítica del món: política, dret, drets humans, cultura, cultures, religions, història, mitjans de comunicació, economies, medi ambient i sostenibilitat

9- Traducció pròpia. Font: Council of Europe (2018, vol. 1).

L'ensenyament de la ciutadania democràtica s'orienta, especialment, al voltant de l'ensenyament sobre el qüestionament i la problematització generada a partir de l'anàlisi i la interpretació de qüestions problemàtiques o problemes.¹⁰ En l'anàlisi dels problemes polítics i socials, l'alumnat fa emergir les pròpies representacions dels conceptes que intervenen en el problema, les pròpies perspectives i comprensions sobre el món i la vida que determinen la pròpia presa de posició en l'exercici de la seva actuació ciutadana en una societat democràtica. En aquest enfocament, educar per a la ciutadania democràtica significa ensenyar i aprendre a partir de deliberacions, discussions i debats sobre problemes i qüestions polítiques i socials, que molt sovint són a la vegada controvertides (Parker i Hess, 2001; Parker, 2003; Hess, 2009; Santisteban, 2019; Sala, Pagès i Santisteban, 2021; Sala, 2022).

Aspectes metodològics de la recerca

La metodologia de recerca que s'ha utilitzat és una metodologia qualitativa anomenada *teoria fonamentada*, que consisteix a construir un relat de manera inductiva a partir de les veus i les perspectives docents del professorat (Charmaz, 2014). En efecte, el professorat expressa els significats sobre educació per a la ciutadania democràtica que ha construït a partir de les pròpies pràctiques i experiències docents, de les interaccions amb els companys/es i l'alumnat, i en interacció amb els textos pedagògics i institucionals. Aquesta atribució de significat sobre l'ensenyament i l'aprenentatge de competències de ciutadania democràtica es configura en unes representacions que el professorat construeix i valida a partir de la seva pràctica docent i dels resultats d'aprenentatge de l'alumnat.

La mostra principal de la recerca és el professorat de ciències socials de la segona ensenyança de l'Escola Andorrana; 9 dels 12 docents van participar en la recerca. A més, una mostra de l'alumnat i de l'equip directiu de l'Escola van participar-hi també amb la intenció de triangular les dades. Els instruments que s'han utilitzat són les entrevistes en profunditat, observacions directes d'aula, grups focals i l'anàlisi documental.

Els resultats de la recerca es presenten en un relat que s'ha construït a partir de la codificació de les dades. En el procés

10- En aquesta recerca s'utilitzen les nocions de *qüestions problemàtiques* i *problema* com a sinònims. En ambdós casos es plantegen qüestions de les quals no s'han trobat encara respostes definitives des de les ciències socials i les humanitats.

de codificació s'ha utilitzat el Marc de referència de les competències d'una cultura democràtica del Consell d'Europa, com a competències de ciutadania democràtica de referència per interpretar les dades d'aquesta recerca. Les codificacions de les dades es van categoritzar en diferents temes i subtemes fins que les dades van arribar a un punt de saturació i van quedar agrupats en cinc grans temes, que són:

- a- Les representacions del professorat de l'educació per a la ciutadania democràtica
- b- Ensenyar a respectar l'altre
- c- Ensenyar a problematitzar qüestions polítiques i socials
- d- Desenvolupar un pensament crític i independent
- e- La praxi d'una ciutadania democràtica

Les representacions del professorat de l'educació per a la ciutadania democràtica

L'educació per a la ciutadania democràtica és concebuda a l'Escola Andorrana com una educació integral de la persona, és a dir, un aprendre a ser, ser una persona amb valors, que sap estar. Es relaciona, així, amb un desenvolupament humà de l'alumnat i un desenvolupament comunitari del grup classe i de l'escola. El professorat no la considera només una educació política per participar en democràcia, la concep també com una educació social per conuiu pacíficament en una comunitat escolar, i en una societat culturalment diversa. Per aquest motiu, el professorat posa molt l'accent a aprendre a ser un ciutadà o ciutadana amb uns valors democràtics, unes actituds i uns comportaments respectuosos amb les altres persones.

En aquest sentit, l'educació per a la ciutadania democràtica és considerada com una educació integral i transversal orientada a aprendre a ser, o millor, a esdevenir una persona ciutadana democràtica, capaç d'actuar com a tal en totes les situacions escolars i de la vida. Tanmateix, aquesta perspectiva integral i transversal topa amb el perfil i la identitat del professorat, que es considera com un/una docent d'una matèria escolar, de ciències socials. Ara bé, l'accent que posa el professorat de ciències socials en l'educació en valors, actituds i emocions sembla una mostra que cada vegada s'orienta cap a assumir-se com a educadors, a més de professors.

Ensenyar a respectar l'altre

Ensenyar a respectar l'altre, que representa la diferència, és la competència de base i fonamental de les competències de ciutadania democràtica, segons el professorat de ciències socials. Aquesta competència de respectar l'altre s'aprèn practicant-la en activitats com els debats i en l'aprenentatge cooperatiu, aprenent de manera pràctica a respectar les idees polítiques i les perspectives ideològiques expressades pels companys i companyes. En aquest sentit, és primordial crear un clima de respecte mutu per tal que l'alumnat se senti còmode i amb seguretat per poder expressar-se i defensar les pròpies idees polítiques.

L'ensenyament del respecte a l'altre es fa especialment amb temes orientats a valorar la diversitat cultural, practicant la tolerància i la inclusió de persones que tenen unes experiències culturals viscudes diferents. Ara bé, aquesta intenció de valorar la diversitat no s'acompanya d'un ensenyament i un aprenentatge basats en una comprensió crítica de la diversitat cultural i la pluralitat de perspectives al voltant de qüestions actuals o controvertides. Aquest buit planteja el dubte de si és possible respectar l'altre i valorar la diversitat cultural sense comprendre-ho críticament.

El professorat manifesta la importància de comprendre's un mateix per poder tenir empatia i comprendre l'altre. Tanmateix, l'alumnat mostra dificultats per ser empàtic i gestionar les pròpies emocions per resoldre conflictes entre companys quan s'aprèn de manera cooperativa, i sembla haver normalitzat un llenguatge ofensiu envers l'altre i un mateix.

Ensenyar a problematitzar qüestions polítiques i socials

El professorat de ciències socials de segona ensenyança de l'Escola Andorrana creu que l'ensenyament de competències de ciutadania democràtica és un ensenyament orientat a tractar i problematitzar qüestions polítiques i socials per prendre una posició personal des de diverses perspectives. L'ensenyament de competències de ciutadania democràtica a partir de qüestions socials i polítiques consisteix, segons el professorat, a interrogar-se sobre la validesa i la veracitat de les informacions i de les fonts, a analitzar les causes i les conseqüències dels fets i dels esdeveniments relacionats amb la qüestió que es treballa, a interpretar els esdeveniments

Bibliografia

- BIESTA, G. J. J. (2011). *Learning Democracy in School and Society. Education, Lifelong Learning, and the Politics of Citizenship*. Sense Publishers.
- CHARMAZ, K. (2014). *Constructing Grounded Theory* (2nd Edition, rev.). SAGE Publications.
- COUNCIL OF EUROPE (2017). *Learning to Live Together: Council of Europe Report on the state of citizenship and human rights in Europe*. Council of Europe.
- COUNCIL OF EUROPE (2018). *Reference Framework of Competences for Democratic Culture* (3 vol.). Council of Europe Publishing.
- DEWEY, J. (1916/2004). *Democracy and Education*. Dover Publications, Inc.
- DOLL, W. E. (1993). *A Post-Modern Perspective on Curriculum*. Teachers College Press.
- DÜRR, K. (2005). *The School: A Democratic Learning Community*. Council of Europe Publishing.
- EVANS, R. W., & SAXE, D. W. (ed.) (1998). *Handbook on Teaching Social Issues*. National Council for the Social Studies.
- FOA, R. S., & MOUNK, Y. (2019). *Democratic Deconsolidation in Developed Democracies, 1995-2018*. Centre for European Studies Harvard.
- HESS, D. E. (2009). *Controversy in the classroom: The democratic power of discussion*. Routledge.
- HESS, D. E., & MCAVOY, P. (2015). *The Political classroom: Evidence and Ethics in Democratic Education*. Routledge.
- HOSKINS, B., & DEAKIN CRICK, R. (2008). Learning to learn and civic competence: two sides of the same coin? *European Journal of Education Research*, 45 (1).

JONNAERT, P., BARRETTE, J., MASCIOTRA, D., & YAYA, M. (2006). *La compétence comme organisateur des programmes de formation revisitée, ou la nécessité de passer de ce concept à celui de «l'agir compétent»*. BIE/UNESCO. Descarregat d'Internet el 28 de novembre del 2022: http://www.ibe.unesco.org/fileadmin/user_upload/COPs/Pages_documents/Competencies/ORE_French.pdf

KNOWLES, R. T., & CASTRO, A. J. (2019). The implications of ideology on teachers' beliefs regarding civic education. *Teaching and Teacher Education*, 77, (2019), 226-239. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2018.10.009>

PAGÈS, J., & SANTISTEBAN, A. (2007). La Educación para la Ciudadanía hoy. Dins PAGÈS, J., & SANTISTEBAN, A. (coord.), *Educación para la ciudadanía. Guías para Educación Secundaria Obligatoria*. Wolters Kluwer.

PAGÈS, J., & SANTISTEBAN, A. (2009). La educación para la ciudadanía y la enseñanza de las ciencias sociales, de la geografía y de la historia. *Iber, Didáctica de las Ciencias Sociales, Geografía e Historia*, núm. 64, 8-18.

PARKER, W. C. (2003). *Teaching Democracy: Unity and Diversity in Public Life*. Teachers College Press.

PARKER, W. C., & HESS, D. (2001). Teaching with and for discussion. *Teaching and Teacher Education*, 17, (2001), 273-289.

REICHERT, F., & TORNEY-PURTA, J. (2019). A cross-national comparison of teachers' beliefs about the aims of civic education in 12 countries: A person-centered analysis. *Teaching and teacher education*, 77, 112-125. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2018.10.005>

actuals i, finalment, a buscar solucions democràtiques als problemes.

Ensenyar competències de ciutadania democràtica consisteix a ensenyar a l'alumnat a prendre una posició sobre una qüestió política i social des de diverses perspectives. Aquesta presa de posició demana, primer, que l'alumnat s'impliqui emocionalment. Sense aquesta implicació emocional, l'alumnat difícilment ho fa. A més, pel professorat, adoptar diverses preses de posició sobre una qüestió és un exercici que ajuda a obrir les mentalitats, a comprendre críticament el fenomen subjacent o qüestió, i provoca pensar i reflexionar sobre les pròpies opinions i a enriquir-les a partir de l'adopció de diverses perspectives i visions. Aquest exercici permet posar en dubte les opinions inicials que l'alumnat pot expressar, que acostumen a ser no només radicals sinó també antidemocràtiques.

Aquest tipus d'ensenyament presenta també uns obstacles per a l'ensenyament, com són: l'afrontament de la imprevisibilitat de les possibles respostes de l'alumnat, la sensació de pèrdua del control de la classe, la pretensió de neutralitat del professorat, la tensió entre l'obligació de seguir la programació i la llibertat de càtedra, i la manca de temps per ensenyar i integrar sabers per desenvolupar competències.

Desenvolupar un pensament crític i independent

El desenvolupament d'un pensament crític en l'alumnat no només es considera la finalitat principal de l'àrea de ciències socials. El professorat el concep a més com un objectiu d'ensenyament, un contingut curricular, una competència i una expectativa d'aprenentatge; és cadascun d'aquests aspectes i, a la vegada, és més que tots aquests. És segurament l'exemple que l'ensenyament de la competència de pensament crític no és un tipus de coneixement que es pot adquirir, ni una habilitat per entrenar. És un constructe de coneixements i de pràctiques, que configura una manera de ser de la persona que fa que aquesta actuï d'una manera determinada.

El professorat valora molt especialment que l'alumnat arribi a pensar de manera independent i a donar respostes pròpies a problemes i qüestions, i saber prendre així una posició personal. Però ensenyar a l'alumnat a formar-se opinions

argumentades necessita també ensenyar i aprendre sabers que siguin rellevants per poder donar contingut als arguments que donen els alumnes. Aquests sabers haurien d'extreure's de models i perspectives polítiques, filosòfiques, històriques, geogràfiques, sociològiques, antropològiques, etc., que enriqueixin els arguments personals de l'alumnat i li permetin d'adoptar i desenvolupar una mirada i un pensament propis.

La praxi d'una ciutadania democràtica

El significat de la participació de l'alumnat en el desenvolupament curricular és ampli i polisèmic. Per al professorat, el significat principal és que l'alumnat s'implica activament en l'aprenentatge i té una disposició atenta i activa al llarg de tot el procés d'ensenyament i aprenentatge. En canvi, per a l'alumnat la participació és poder prendre part en les decisions sobre el seu propi aprenentatge, cosa que el professorat veu un risc d'abús, ja que la majoria de coses que diu l'alumnat són simplement queixes, però no propostes significatives.

Quant a la participació institucionalitzada, l'escola justifica que és una escola democràtica perquè disposa d'òrgans de participació escolar. En canvi, la percepció que té l'alumnat és negativa perquè totes les decisions són preses pel professorat. Per aquest motiu, l'escola intenta dinamitzar la participació de l'alumnat a través de l'assemblea de delegats, perquè l'alumnat es faci seva l'escola de manera suficient. En aquest sentit, l'alumnat valora molt ser escoltat i donar la seva opinió, però mostra impaciència per veure que les seves demandes són realment dutes a terme. El professorat valora molt especialment la participació basada a oferir situacions reals de democràcia a l'escola per actuar com a ciutadà, com per exemple, en el Consell General dels Joves.

Conclusions

L'educació per una ciutadania democràtica a l'Escola Andorrana, segons el professorat de ciències socials, es concep des d'una perspectiva integral i holística. És a dir, el professorat té una visió de l'ensenyament per competències de ciutadania democràtica que va més enllà d'una perspectiva curricular, que redueix la comprensió de les competències a un conjunt d'habilitats i de sabers polítics i socials. A l'Escola Andorrana el professorat comparteix una manera d'entendre

ROSS, E. W., & VINSON, K. D. (2014). *Dangerous Citizenship*. Dins ROSS, E. W. (ed.). *The Social Studies Curriculum. Purposes, Problems, and Possibilities* (4th Edition) (pàg. 93-126). SUNY Press.

SALA, S. (2022). Las visiones del profesorado de ciencias sociales sobre el desarrollo de competencias de ciudadanía democrática en la Escuela Andorrana. Dins BEL MARTÍNEZ, J. C., COLOMER RUBIO, J. C., & DE ALBA FERNÁNDEZ, N. (eds.). *Repensar el currículum de Ciencias Sociales: prácticas educativas para una ciudadanía crítica*. Tirant lo Blanch.

SALA, S., PAGÈS, J., & SANTISTEBAN, A. (2021). Una investigación sobre el desarrollo del currículo de educación para una ciudadanía democrática en la escuela andorrana. *FORUM. Revista Departamento Ciencia Política*, 20, 158-178.

<https://doi.org/10.15446/frdcp.n20.85490>

SANTISTEBAN, A. (2019). La enseñanza de las Ciencias Sociales a partir de problemas sociales o temas controvertidos: estado de la cuestión y resultados de una investigación. *El Futuro del Pasado*, 10, 57-79.

<http://dx.doi.org/10.14516/fdp.2019.010.001.002>

TORNEY-PURTA, J., RICHARDSON, W. K., & BARBER, C. H. (2005). Teachers' Educational Experience and Confidence In Relation To Students' Civic Knowledge across Countries. *International Journal of Citizenship and Teacher Education*, vol. 1, núm. 1, 32-57.

WESTHEIMER, J. (2006). Politics and Patriotism in Education. *Phi Delta Kappan*, vol. 87, núm. 8, 608-620. <https://doi.org/10.1177/003172170608700817>

WESTHEIMER, J. (2019). Civic Education and the Rise of Populist Nationalism. *Peabody Journal of Education*, 94:1, 4-16.

<https://doi.org/10.1080/0161956X.2019.1553581>

WESTHEIMER, J., & KAHNE, J. (2004). What Kind of Citizen? The Politics of Educating for Democracy. *American Educational Research Journal*, vol. 41, núm. 2, 237-269.

les competències ciutadanes i democràtiques com uns constructes complexos que interrelacionen habilitats, actituds, valors, sabers, emocions i actuacions, entre altres elements, per esdevenir una persona ciutadana democràtica. En aquest sentit, el professorat posa molt èmfasi en un ensenyament de la ciutadania democràtica a través d'activitats vivencials, a partir de les quals l'alumnat pugui viure la democràcia a l'escola, ja que impliquen l'alumnat i el fan partícip de les decisions relatives a la concepció i organització de l'activitat. Educar en competències de ciutadania democràtica a l'Escola Andorrana consisteix a ensenyar l'alumnat a desenvolupar un pensament crític a partir de construir una opinió argumentada, pròpia i independent, sobre qüestions problemàtiques polítiques i socials. El procés de construir una opinió argumentada es fa a partir d'ensenyar a l'alumnat a prendre una posició personal en relació amb una qüestió problemàtica a partir d'una perspectiva determinada.

Ara bé, el lloc i el rol que tenen els sabers en el procés d'aprenentatge de competències de ciutadania democràtica és un punt per millorar. La selecció de sabers rellevants, informats pel coneixement acadèmic, com per exemple els models i les perspectives polítiques, sociològiques, ètiques, filosòfiques, històriques, geogràfiques, etc., que configuren una pluralitat de punts de vista al voltant d'una qüestió controvertida, permet a l'alumnat situar-se i construir una presa de posició i un pensament propi sobre un problema polític i social. Aquests sabers i perspectives són fonamentals per desenvolupar competències de ciutadania democràtica i per comprendre críticament el món i la vida, així com per comprendre's críticament un mateix i els altres. Així, es persegueix que l'alumnat pensi de manera creativa per imaginar nous models de futur possibles, és a dir, noves maneres de viure que siguin més sostenibles amb l'entorn, fet que implica posar en dubte la pròpia situació de vida, el context on es viu, i aprendre d'altres models socials i polítics per tal de pensar i actuar de manera diferent.